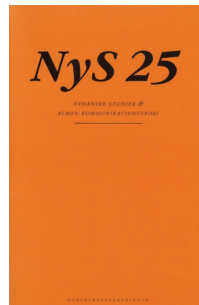


NyS

Titel:	Hvad kan vi lære af Frankrig – eller jagten på en dansk sprogpolitik
Forfatter:	Bente Bakmand
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier</i> & <i>Almen kommunikationsteori</i> 25, 1999, s. 85-103
Udgivet af:	Dansklærerforeningen
URL:	www.nys.dk



© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

HVAD KAN VI LÆRE AF FRANKRIG?

– eller jagten på en dansk sprogpolitik

AF BENTE BAKMAND

Det forrige nummer af NyS skulle handle om *Sprog og køn*, stod der en dag at læse i min e-post. Det ville aldrig være sket i Frankrig. Her bestræber man sig på at give sproget de bedste betingelser, og et elektronisk udbredt postsystem som ikke kunne sende accenter og circonflexer, ville være utænkeligt. Den almindelige franskmand ville måske godt kunne leve med at 'contrôleur' blev til 'controleur' i den internationale kommunikations hel-lige fremmes navn – men ikke myndighederne. Der findes nemlig sådanne myndigheder i Frankrig, som har til overordnet formål at værne om samt at udbrede det franske sprog¹. De åbenbare forskelle til trods mener jeg imidlertid at der er store ligheder i dansk og fransk sprogpolitisk diskurs.

EN MINDRE FORSKEL – MÅSKE

I Frankrig hæger man om nationalsproget, og ligeledes anser man det for at være et nødvendigt led i almen dannelse at folk med andre modersmål i og uden for landet interesserer sig for at lære det franske sprog. Det er noget der kan forarge i et lille land som Danmark – og så alligevel... I de senere år er debatten og dermed bevidstheden om egen national og/eller kulturel identitet over for en mulig supplerende eller dominerende europæisk identitet, taget til. Dette kan have åbnet en dør til større forståelse for de franske sprogfolk. I hvert fald hvad angår beskyttelsen af det franske sprog. Når det kommer til udbredelsen ud over landets egne grænser er vi nok mere skeptiske.

Nationalsprogets betydning udadtil og dets behov for beskyttelse indadtil indtager ikke den samme plads i den kollektive nationale bevidsthed i Danmark og Frankrig. Dette hænger bl.a. sammen med den forskellige opfattelse af de to sprogs respektive salgsværdi. Men dermed ikke være sagt, at vi i Danmark ikke er bevidste om vort modersmåls symbolske værdi.

Via en gennemgang af den franske sprogpolitik som på visse områder er udpræget eksplicit, vil jeg drage sammenligninger til danske forhold. Indsigt i fransk sprogpolitik sætter den danske i perspektiv og gør det nemmere at få øje på den danske, netop fordi den franske er så klart formuleret. Hvilke opfattelser findes der i Danmark af, hvorvidt sproglige forhold kan eller bør styres? Mener nogen at man bør forsøge at styre sprogenes form, deres indbyrdes status og rolle i samfundet eller begge dele? Hvordan argumenteres der for det ene eller for det andet? Jeg vil analysere den danske sprogpolitiske diskurs for at finde frem til de overordnede tendenser og argumentere for, at motivationen for den politiske indgriben over for sproglige tilstande i henholdsvis Danmark og Frankrig er mindre forskellig end vi ofte antager.

SPROGPOLITIK – I TEORIEN

Min anvendelse af termen sprogpolitik refererer til bevidste tiltag inden for en nationalstatslig kontekst, der har til hensigt at påvirke sproglige forhold. Sådant aktivitet kan betegnes som *language planning* og defineres af Robert L. Cooper således: "Sprogplanlægning² er alle de bevidste tiltag, der har til hensigt at påvirke andres handlen i forhold til tilegnelse, struktur og funktionel fordeling af deres sproglige koder" (min oversættelse) (Cooper 1989:45).

Den videnskabelige interesse for *language planning* har først og fremmest udviklet sig i en tredje-verdens-kontekst og er fra vestligt hold blevet betragtet som et vigtigt led i udviklingslandenes moderniseringsproces. Det har været en almindelig antagelse, at ét – og kun et – standardiseret nationalsprog var en forudsætning for at denne proces skulle lykkes. Heraf følger en tendens til at definere sprogpolitik som problemløsende, med en ændring af tingenes tilstand som det overordnede formål. Coopers definition skiller sig ud fra tidligere definitioner (Se f.eks. Fishman m.fl. 1968 eller Rubin og Jernudd 1971) derved, at han ikke tager udgangspunkt i sprogpolitik som nødvendigvis et forsøg på at løse problemer af sproglig observans, og heller ikke forudsætter ændring af tingenes tilstand som målet. Desuden begrænser den hverken politikområdets målgruppe eller dets udøvere.

Ifølge sociologen Glyn Williams er det nødvendigt at have in mente, hvordan termen *language planning* er opstået – som en vesteuropæisk inspireret model til løsning af udviklingslandenes problemer – når man i dag taler om sprogplanlægning i en hvilken som helst sammenhæng (Wil-

liams 1992:123-148). Overført til en vesteuropæisk kontekst vil sprogplanlægning ligeledes referere til løsning af sproglige problemer – spændende fra ændrede staveformer til at udpege det officielle nationalsprog – og den overordnede hensigt vil være modernisering. Sprogplanlægning udspringer sig i Vesteuropa i alt væsentligt inden for de enkelte nationalstaters regi. Ved at definere området så bredt stiller Cooper spørgsmålstegn både ved evolutions- eller moderniseringstanken og ved nationalstaternes monopol på sprogplanlægning.

Cooper operationaliserer begrebet *language planning* ved at inddеле det i tre gensidigt afhængige delområder, nemlig *corpus*, *status* og *acquisition planning*. *Corpus planning* vedrører et sprogs form, mens *status planning* har med sprogenes status – dvs. forskellige sprogs indbyrdes forhold inden for et givet sprogsamfund, oftest en nationalstat – at gøre og *acquisition planning* med tilegnelse af sprog – nationale såvel som andre. Den amerikanske sociolingvist Joshua A. Fishman understreger at der er tale om en analytisk skelnen, områderne er indbyrdes afhængige af hinanden:

Et (andet) eksempel (...) på det helt igennem samhörige forhold imellem status- og corpus-planlægning er når et sprog gives en skriftlig standardform. For at et sprog kan anvendes i skolen og af regeringen (status-planlægning) kræves der en skriftform, et stavesystem, fagterminologi og stilarter ift. akademisk og administrativ kommunikation, kort sagt: ordbøger, grammatikker og stilistiske vejledere (altsammen corpus-planlægning) (Min oversættelse) (Fishman 1997:339)³.

Altså: Status-planlægning kan tilføre et sprog prestige, mens corpus-planlægning kan gøre et sprog til et potentiale, således at det har den nødvendige terminologi til at kunne fungere som administrations- og undervisningssprog⁴. Jeg vil her først og fremmest interessere mig for den plads der er givet den overordnede status- og corpus-planlægning i hhv. Frankrig og Danmark. Frankrig har ry for at have en meget styrende politik, mens dansk sprogpolitik skulle være så godt som ikke-eksisterende. Formanden for Dansk Sprognævn udtrykker det således:

Et formuleret program om sprogets tarv og midlerne til at opnå de ønskede resultater, forbundet med en beslutsom praksis, er sprogpolitik. Men en laissez faire-holdning som uden nogen principiel diskussion lader sproget passe sig selv, det er også sprogpolitik. Vi kan derfor være helt sikre på at vi har en sprogpolitik i Danmark (Hansen 1991:31).

Før nationalsprogene var der de europæiske statssprog – dvs. de sprog, europæiske stater blev administreret på. I det 18. og 19. århundrede skabte nationale bevægelser grundlaget for det bånd, der skulle komme til at fremstå som ubrydeligt imellem nation og nationalsprog. Benedict Anderson beskriver situationen før nationalstaternes opståen således:

... "valget" af sprog forekommer som en gradvis, ikke-selvbevidst, pragmatisk for ikke at sige tilfældig udvikling. Dette er en grundlæggende forskel fra de selvbevidste sprogpoltikker som i det nittende århundrede blev ført af magthaverne over for de fjendtlige national-sproglige bevægelser (...) Forskellen kom klart til udtryk derved, at de gamle administrative sprog netop ikke var andet end sådanne: sprog til officiel anvendelse inden for lukkede systemer. Der eksisterede ingen forestilling om at påtvinge befolkningerne magthavernes sprog (Min oversættelse) (Anderson 1983:42).

Det franske sprog opnåede sin officielle status som landets administrationssprog i 1539, ved Villers-Cotterêts-forordningen. Der henvises ofte til denne begivenhed som startskuddet til den franske stats udpræget centralistiske, monosproglige indblanding i befolkningens sprogbrug. Det faktum, at kun en meget lille del af befolkningen talte fransk på daværende tidspunkt trækkes frem som et paradoks og som et markant udtryk for den undertrykkelse af andre sprog, der blev en uomgængelig følge af denne politik.

Lovens primære mål var at bekæmpe latin inden for offentlig administration, men den havde antagelig også sekundære mål, idet der i visse franske regioner var en begyndende udbredelse af administration ikke på fransk, men på regionalsproget.

Under alle omstændigheder kan loven ses som et første udtryk for en officiel erkendelse af, at der fandtes mere end et sprog i Frankrig, og at dette var et problem (Gardy og Lafont 1981:79). Men dette skal ses på baggrund af, at der i det 16. århundrede endnu ikke var tale om almen brug af veldefinerede, standardiserede nationalsprog, heller ikke i de øvrige europæiske befolkninger. Knap et århundrede senere blev *L'Académie française* oprettet. Det var det første af sin art i Europa og fik i 1635 til opgave: "...at holde øje med sproget, vogte det, retlede dets udvikling og holde det i tømme gennem udarbejdelsen først og fremmest af en ordbog og af en grammatik" (min oversættelse) (Bengtsson 1968:29). Således var grundstenene lagt til corpus- og status-planlægning i Frankrig.

Vi befinder os stadig i nationalstaternes æra, og det bånd der i kølvandet på den franske revolution i 1789 blev knyttet imellem én nationalstat og ét nationalsprog synes ikke at være blevet løsnet synderligt. Nationalsproget betragtes som en forudsætning for national identitet. Hvor opbygning af national identitet var på dagsordenen i oplysningstidens Europa, er det i dag et stadig mere påtrængende politisk anliggende, hvordan den nationale identitet kan sameksistere med andre former for identitet: sub-nationale, overnationale, etniske.

For at anskueliggøre det kontroversielle lys som national sprogpolitik i nutidens Europa kan ses i, skal en på én gang over- og sub-national tilgang refereres. Stephen Barbour, en britisk lingvist, gør sig til talsmand for denne: Han plæderer for en politisk nedtoning af nationalsprogenes betydning for bevarelse af national identitet i Vesteuropa. Han vender sig imod den udbredte holdning, at nationalsprogene ideelt set skal kunne udfylde så mange funktioner som muligt, såvel internationale som nationale. Der tegner sig et billede af mere og mere heterogent sammensatte befolkninger, som i stadig højere grad skal indgå i internationalt samarbejde. Alt for ofte virker nationale sprog (-politikker) undertrykkende på andre – først og fremmest sproglige minoriteter inden for nationerne – og står i vejen for den internationale kommunikation, mener han. Han argumenterer for at europæerne bør finde en måde at bevare og/eller omdefinere identitet, uden at nationale sprog og deres fremme skal forblive så altafgørende. Det er ikke nationalsprogenes overlevelse, der står på spil, mener han. Denne sikres netop via deres fortsatte rolle som identitetsmarkør og kommunikationsmiddel blandt bestemte grupper i samfundet (Barbour 1996:35-43).

Barbour ønsker sig større pragmatisme i sproglige spørgsmål, og hans budskab synes umiddelbart at stå i skarp kontrast til den aktuelle franske sprogpolitiske diskurs. Er det mon mere i overensstemmelse med danske sprogpolitiske holdninger?

PRAGMATISME, IDEOLOGI ELLER BEGGE DELE?

Statslig indgriben overfor sproglige tilstande kan være enten pragmatisk begrundet, dvs. tage udgangspunkt i sprogene som rene kommunikationsmidler og have som mål at fremme kommunikationen. Eller den kan være ideologisk begrundet og have som mål at udbrede bestemte værdier, at påvirke holdninger i en bestemt retning. Ofte vil sprogpolitik være både det ene og det andet, den ene tilgang kan i visse tilfælde komplettere den

anden, i andre tilfælde vil de to tilgange kolliderende. Hvad der i nogles øjne ligner en ren ideologisk tilgang, som eksempelvis fransk sprogpolitik, vil i andres øjne være en i lige så høj grad pragmatisk tilgang.

Den seneste franske sproglov Toubon-loven fra 1994 er et forsøg på at muliggøre den principerklæring, som ved ratificeringen af Maastricht-traktaten i 1992 blev indføjet i den franske forfatning: "Forfatningen fastslår hermed det franske sprog som værende Republikkens sprog" (*Les Brèves*, 1er trim., 1993). I Danmarks riges Grundlov har vi ikke nogen erklæring, der stadfæster at dansk er kongerigets sprog. Til gengæld skal man ikke lede særlig længe for at forstå, at det danske sprog i den danske politiske diskurs er indbegrebet af danskhed. Thorkild Simonsens seneste lovforslag til *Lov om integration af udlændinge i Danmark* er et slående eksempel. Her står en styrkelse af danskundervisningen som nøgleord for en bedre integration.

Toubon-loven er et eksempel på corpus-planlægning, idet den søger at indføre nye, franske termer på en række områder, og på status-planlægning, idet den søger at udvide anvendelsen af disse; at genvinde helt eller delvist tabt domæne. Loven blev af sin ophavsmand, daværende frankofoniminister Jacques Toubon, fremstillet som en sikring af franskmændenes ret til at leve på fransk i Frankrig, og til at forstå de budskaber, der offentligt kommunikerer til dem. Den gør anvendelsen af det franske sprog obligatorisk på en række offentlige områder: forbrugerinformation, arbejdskontrakter, afhandlinger og eksamener på alle uddannelsesniveauer, politikeres offentlige sprogbrug, mv. Det er altså områder der tænkes at præge befolkningens bevidsthed, ikke blot sprogligt.

Det mest epokegørende ved lovforslaget, før det af Forfatningsrådet blev erklæret i strid med menneskerettighederne og derefter revideret på netop dette kontroversielle punkt, var dets intention om at lovfæste brug af officielle franske termer: Termer der primært skal erstatte engelske udtryk og som er udarbejdet af diverse terminologiudvalg under forskellige ministerier og samlet i ordbogen *Dictionnaire des termes officiels*. Ifølge lovforslagets oprindelige ordlyd skulle dette gælde ikke blot i offentlige sammenhænge, men også for medierne og i visse tilfælde for privatpersoner. Samtidig blev der slettet en klausul om at kun forskermøder hvor det erklærede kommunikationssprog var fransk kunne opnå statslig støtte i Frankrig.

Lovforslaget gav anledning til megen debat i både franske og udenlandske medier, langt mere end dens forgænger *Loi Bas-Lauriol* fra 1975, som den er en udvidelse af. At debatten blev så heftig og kom til at handle om

meget mere end sprogrøgt alene, skyldtes formentlig ikke udelukkende selve lovtekstens indhold. Forslaget kom ikke længe efter folkeafstemningen om Maastricht-traktaten, hvor resultatet af folkeafstemningen i Frankrig blev et meget knebent ja. I kampagnen op til afstemningen var EU af prominente politikere fra især højrefløjen blevet præsenteret som en trussel imod den franske nationale identitet. Desuden var 'de fremmede' og Frankrigs daværende højreorienterede regerings opstramninger over for indvandrere, de såkaldte Pasqua-love, et varmt emne. Toubon-loven er ofte blevet sat i forbindelse med såvel den europæiske integration som indvandrer-politikken, både af dens forsvare og modstandere (Bakmand 1996:75-80).

Nogle går så vidt som til at kalde loven for "sproglig udrensning" (*Libération*, 13. april 1994), med tydelig reference til udtryk som politisk eller etnisk udrensning: systematisk udryddelse af folk med anderledes kulturel, politisk eller religiøs baggrund (Durand 1996:75-92). Hvad der opfattes som truslen kan ingen være i tvivl om: De ord som i *Dictionnaire des termes officiels* kaldes for "uegnede" og ønskes erstattet med andre er næsten uden undtagelse af anglo-amerikansk oprindelse. De af lovens modstandere, der opfatter loven som et udpræget udtryk for xenofobi forsvare ofte samtidig det som Erik Hansen kalder en laissez faire-holdning til sprog og sproglig udvikling: Staten skal ikke blande sig, sproget tilhører og påvirkes af dets brugere og enhver er berettiget til at udtrykke sig frit. Toubons forsvaret imod denne holdning består i at fastslå at det franske sprog pr. definition – eller nærmere tradition – kan opfattes som et statsanliggende. Desuden betoner han gang på gang at loven først og fremmest er en forbrugerlov: "Det vækker min forundring når de der foregiver at forsvare folket forklarer mig at intet er smukkere end at anvende ord, der er uforståelige for 95 procent af befolkningen!" (Jacques Toubon, *Le Monde*, 23. marts 1994). Toubon ønsker altså at fremhæve lovens demokratiske karakter, dens mål er at sikre franskmændene retten – ikke pligten – til at leve på fransk i Frankrig.

Denne divergens i opfattelsen af Toubon-loven illustrerer, hvordan både den pragmatisk og den ideologisk begrundede indgriben over for sproglige tilstande gør sig gældende. Toubon gør sig i debatten til talsmand for den pragmatiske tilgang: målet med loven er at sikre det franske sprogs anvendelse i det offentlige Frankrig og at gøre sproget mere gennemsigtigt, altså at sikre en mere effektiv kommunikation. Den underliggende præmis er, at fransk pr. definition er det mest effektive kommunikationsmiddel i Frank-

rig, det sprog der forstås og tales af flertallet. Det vil sikkert ingen stille spørgsmålstejn ved. Dertil kommer, at man har taget ved lære siden fransk blev landets erklærede statssprog i 1539: Flere af lovens artikler har til hensigt at sikre, at loven ikke kommer til at virke diskriminerende over for sproglige minoriteter. Således skal jobkontrakter ganske vist udfærdiges på fransk, men ansatte med andre modersmål kan forlange en oversættelse og det vil være den, der har juridisk gyldighed (Toubon-loven, artikel 8). Retten til fransk er altså på enkelte områder udvidet til også at gælde retten til andre modersmål.

Det er problematisk at benytte rent pragmatiske argumenter for den del af loven, der handler om at gøre visse termer lovlige, andre ulovlige i skrift og tale. I hvilken form et sprog er mest gennemsigtigt betragtes af de fleste som et subjektivt spørgsmål. At sigte så ensidigt mod at udrydde engelske termer forekommer klart som ideologisk begrundet indgriben over for sproglige forhold: Et ønske om at mindske den anglo-amerikanske indflydelse og i stedet holde franske traditioner og værdier i hævd. At sprogplanlægning således på en gang er både pragmatisk og ideologisk begrundet er der som nævnt ikke noget usædvanligt i. Men virakken omkring Toubon-loven er et godt eksempel på, hvordan de to tilgange ofte opfattes som uforenelige modsætninger i debat omkring sproglige spørgsmål. Toubons pragmatiske intentioner blev i mediernes debat trængt i baggrunden og delvist mistænkeliggjort til fordel for den ideologiske målsætning. Han var nemlig ikke bleg for at udtrykke sig i vendinger som denne: "For alle de folkeslag der er begejstret for vores værdier, er det en vigtig opgave at værne om fransk: frihedens, lighedens og demokratiets sprog" (min oversættelse) (*Le Monde*, 5. maj 1994).

I sit forsvar af loven demonstrerer Toubon en vilje til at samtænke sprogpolitik *in vivo* og *in vitro*. Disse termer er hentet fra den franske sociolinguist Louis-Jean Calvet, der har beskæftiget sig med spørgsmålet om det overhovedet er muligt at planlægge sproglig udvikling. *In vivo* henviser til den planlægning, som faktiske forhold gør det muligt at udføre i praksis og som ofte vil være primært pragmatisk begrundet. Deroverfor står sprogplanlægning *in vitro*, den der foregår i laboratoriet og som ofte er udtryk for statens ideologiske vision. Sidstnævnte vil i mange tilfælde ikke kunne realiseres i praksis og forbliver således af ren symbolsk karakter (Calvet 1987:160 og 181). Calvet mener Frankrigs officielle corpus-planlægning har klare chauvinistiske træk, idet han i den genfinder typiske træk fra fascistiske styrers sprogpolitikker: fremmedfjendtlig purisme ift. national-

sproget, anti-dialektal centralisme, nationalistisk centralisme rettet mod de nationale minoriteter og en kolonialistisk ekspansionsvirksomhed ud over egne grænser. Derudover mener han ikke, den officielle corpus-planlægning vil få den ønskede effekt: "Man ændrer ikke på de anglo-amerikanske landes styrke ved at bekæmpe engelske låneord" (Calvet 1987: 262). Toubon-loven er ifølge Calvet ren symptombehandling.

GESANDTER FOR HVEM?

Fascisme og udrensning, ren symptombehandling, fundamentale demokratiske rettigheder, tomme slag i luften, tabt storheds-nostalgi, en lov uden indhold... Hvad nu end Toubon-loven er udtryk for, så peger reaktionerne på den i retning af et påtrængende behov for debat om sproglige spørgsmål. Den rejser grundlæggende spørgsmål som: Hvordan kan nationalstatslig indgriben i sproglige forhold forsvares i en international verden? Hvilken form for indgriben betragtes som hensigtsmæssig og forenelig med demokratiske målsætninger? Har nationalsprogene brug for lidt hjælp fra oven i deres moderniseringsproces, således at de fortsat kan udfylde alle funktioner inden for nationen? Eller opfattes de snarere som om de er truet på livet og fordrer førstehjælp?

Målestokken er ganske vist en anden men i den senere tid har sproglige spørgsmål og netop spørgsmålet om de engelske ords indtrængen i sproget også rejst sig blandt sprogfolk herhjemme. Diskussionen går på om dette er noget vi blot skal registrere med et skuldertræk, eller om det er på tide at skride ind. I foråret 1998 afholdt Dansk Sprognævn en konference med titlen: *Den engelske indflydelse på dansk – godt eller skidt?* Det er et tegn på at man i hvert fald finder emnet værd at diskutere. Oplæggene repræsenterede vurderinger af engelskpåvirkningens omfang og art, samt en diskussion af praktiske muligheder for sprogstyring. Det var karakteristisk for debatten, at man blev på overfladen: Der var overvejende enighed om, at aktiv corpus-planlægning hverken er mulig eller hensigtsmæssig i Danmark. Trods denne enighed om at engelske låneord nok er et symptom på anglo-amerikansk indflydelse men ikke i sig selv udgør nogen trussel og at det vil være latterligt og formålsløst at forsøge at komme dem til livs, nåede diskussionen ikke så meget længere: Muligheden for status-planlægning blev kun meget sporadisk berørt.

Imidlertid har diskussionen om domænetab – dvs. det faktum, at engelsk på visse områder i det danske samfund vinder indpas på bekost-

ning af dansk, især i den akademiske verden og det private erhvervsliv – fundet sted i flere år, i det mindste blandt sprogforskere. Flere udenlandske forskere har luftet den tese, at engelsk ikke længere kan betegnes som fremmedsprog i Danmark men er på vej henimod en position som andetsprog (Se f.eks. Truchot 1994:15-26, Phillipson og Skutnabb-Kangas 1996:20-30). Debatten om hvilke konsekvenser dette kan få for et sprog (dansk) har også indimellem fundet plads i medierne (se f.eks. Haberland 1991, Haberland og Henriksen 1991). Haberland betoner vigtigheden af at fokusere på sprogbrugerne, deres rettigheder og kompetencer, og ikke så meget på selve sprogene og bringer således spørgsmålet om demokratiske sproglige rettigheder ind i billedet også i Danmark.

Michael Herslund og Niels Davidsen-Nielsen var med til at puste liv i diskussionen om engelskpåvirkningen ved i sommeren 1997 at rejse spørgsmålet: *Engelsk indflydelse på dansk – er der brug for sprogrøgt?* (Kronikken, Berlingske Tidende, 23. juni 1997). Herslund og Davidsen-Nielsens indirekte svar på spørgsmålet kan tolkes som et klart ja. Kronikken udsprang af indignation over den tilbagelænedede ligegyldighed, hvormed de engelske låneord i dansk betragtes af autoriteten på området, Dansk Sprognævn. Ligesom på Sprognævnets konference tager de udgangspunkt i sprogets form, ikke dets rolle i det danske samfund. Således konstaterer Herslund og Davidsen-Nielsen f.eks. med bekymring at låneord som *coach*, *primetime* og *tough* figurerer i den seneste udgave af Retskrivningsordbogen og altså er at betragte som danske ord. Ifølge Herslund og Davidsen kan slige ord i lige så høj grad som ukorrekt stavemåde eller syntaks være med til at forplumre kommunikation, og de manifesterer samtidig et dominansforhold imellem dem der forstår fremmedsprog og dem der ikke gør.

Herslund og Davidsen-Nielsen plæderer for en differentiering imellem forskellige former for sproglige lån, de er kritiske over for tendensen til at betragte enhver form for sproglige lån som "kulturens gesandter" og udtryk for naturlig sproglig udvikling. De udtrykker et ønske om at man i langt højere grad skulle tilpasse fremmedordene til dansk stavemåde; eller sagt på en anden måde: et ønske om at "de nye danske (ord)" skal gennemgå en integrationsproces, der tager udgangspunkt i dansk ortografi, et terminologiarbejde som vi kender det fra Frankrig.

I kronikken henviser Herslund og Davidsen-Nielsen til irritationskilder såsom Seven-Elevens vareudbud af Sliced pålæg, Tuborg Light og Softkernebrød. Indirekte henviser de til bogen *Kulturens Gesandter* af Erik Hansen

og Jørn Lund. Hansen og Lund gør sig nemlig heri til talsmænd for den anden ekstrem, nemlig de ubekymrede. Ubekymrede mht. den engelske påvirknings omfang såvel som konsekvenser. Som svar på, hvorfor mange oplever de engelske ord som noget påfaldende og foruroligende, skriver de:

For det første springer de engelske ord i øjnene, fordi de er så få! Havde der været lige så mange, som der er franske, latinske og tyske ord, ville man ikke fæste sig ved dem. Og så spiller det naturligvis også en rolle, at den engelske påvirkning er noget nyt; de engelske ord er endnu ret utilpassede både mht. udtale, stavning og bøjning. Det er derfor, nogle er irriterede over det engelske up to date – når vi nu har det gode franske *ajour*, og hvad skal vi med det engelske *juice* – er det tyske *saft* ikke godt nok? (Hansen og Lund 1994:24)

Ifølge Herslund og Davidsen-Nielsen er den manglende tilpasning af de engelske ord ikke et spørgsmål om hvor længe de har været i sproget, der er tale om bevidst ikke-tilpasning: "Den prestige det kommer med (det engelske sprog), medfører også at ordene ikke bliver tilpasset – det er nemlig fint at udtale dem på engelsk." (Berlingske Tidende, op.cit.). Hvor Hansen og Lund stiller sig som opgave at dokumentere det engelske sprogs faktiske (minimale) påvirkning af det danske, således at læserne kan "få baggrund for at tage stilling til, om det danske sprog er i udvikling eller under afvikling" (Hansen og Lund 1994: forord), er det ikke så meget selve fænomenets omfang, som dets konsekvenser og symbolske betydning, der interesserer Herslund og Davidsen-Nielsen. Det er det udbredte snobberi for det engelske, de er ude efter. Engelsk sprogbrug som identitetsmærke er et emne som Bent Preisler, professor i engelsk sprog, har beskæftiget sig indgående med (Preisler, under udgivelse). At nogle fagfolk, når de udtaler sig, anbringer sig i en så tydelig opposition til andre fagfolk peger i retning af, at emnet er varmt også i Danmark.

"LES TERMES OFFICIELS" OG RETSKRIVNINGSORDBOGEN

Jeg vil nu sammenligne konkrete rammer for dansk sprogpolitik på to områder, der har klare retningslinjer i Frankrig, nemlig forbrugerinformation og optagelse af nye ord.

Markedsføringsloven er et godt eksempel på den danske tendens i sproglige forhold, i hvert fald når det gælder status-planlægning: En lav grad af formalisering og et uhyre vagt regelsæt ift. sprogbrug:

- § 1 Loven gælder i privat erhvervsvirksomhed og offentlig virksomhed. Der må i en sådan virksomhed ikke foretages handlinger, som strider mod god markedsføringsskik.
- § 2 Der må ikke anvendes urigtige, vildledende eller urimeligt mangelfulde angivelser, som er egnet til at påvirke efterspørgsel eller udbud af varer, fast ejendom og andre formuegoder samt arbejds- og tjenesteydelser (*Lov nr. 428 af 1. juni 1994*).

Det er åbent for fortolkning, hvad der er god markedsføringsskik og hvad der er urigtigt, vildledende eller urimeligt mangelfuldt. Paragrafferne synes at være rettet imod selve teksternes indhold snarere end deres form og dermed får vi ikke at vide, om anvendelsen af f.eks. engelsk i varedeklARATIONER eller brugsanvisninger er i strid med loven. Forbrugerombudsmandens beslutninger i enkeltsager bliver retningsgivende i disse forhold. Af forbrugerombudsmandens beslutninger fremgår det, at det i Danmark er god skik at varemærkning forekommer i en for en dansker forståelig nordisk sprogvariant. Overtrædelse af en ikke specificeret 'god markedsføringsskik' er dog i sagens natur ikke strafbar. Hvad angår forbrugervejledning som f.eks. brugsanvisninger "skal der gives en efter formuegodets eller ydelsens art forsvarlig vejledning, når denne er af betydning for bedømmelsen af godets eller ydelsens karakter eller egenskaber, herunder især brugsegenskaber, holdbarhed, farlighed og vedligeholdelsesmulighed" (ibid.). Igen er det op til den enkelte – eller forbrugerombudsmanden – at fortolke, hvilket sprog det er forsvarligt at vejlede i, og hvornår en vare er af en sådan art, at vejledning er påkrævet. Det er således ikke i direkte strid med den nationale danske lovgiving at markedsføre varer helt eller delvist på f.eks. engelsk.

Men hvis man undersøger rammerne for Sprognævnets aktuelle arbejde, kan en anden tendens spores, nemlig en tendens henimod ordnede forhold på området, og en højere grad af eksplicitering. Pr. 1. august 1997 trådte to danske sprogløve i kraft, nemlig Retskrivningsloven og Sprognævnetsloven. Retskrivningsloven kan ses som et udtryk for statusplanlægning, idet den udvider de instanser, der er forpligtede til at følge normerne for dansk retskrivning. Herom skriver Henrik Galberg Jakobsen, medlem af Dansk Sprognævn:

Den officielle danske retskrivning var til at begynde med skolens retskrivning. (...) Siden 1948 har også statstjenesten skullet følge denne retskrivning. Og med Retskrivningsloven fra 1997 er kredsen af perso-

ner, der er forpligtede til at bruge den officielle retskrivning, udvidet yderligere. Retskrivningen skal nu – ud over af skolen – følges af “alle dele af den offentlige forvaltning, af Folketinget og myndigheder med tilknytning til Folketinget samt af domstolene”. Det uddybes i bemærkningerne til lovforslaget, der bl.a. præciserer at den officielle retskrivning “foruden forvaltningsmyndigheder inden for statstjenesten” nu også omfatter “den kommunale og amtskommunale forvaltning”. (*Nyt fra Sprognævnet*, 1997/3).

At man som ansat i kommuner, amter eller ved domstolene reelt har fulgt den gældende norm i årevis er for så vidt uinteressant. Det interessante i sammenligningen med Frankrig er tendensen til at formalisere anvendelse af normen ved lov. En historisk analyse af sproglig lovgivning i Frankrig peger i retning af, at de lovmæssige tiltag i mange tilfælde har stadfæstet en allerede igangværende udvikling snarere end været direkte reformerende (Bakmand 1996:27-29). Den danske retskrivningslov kan ses som en sådan form for retrospektiv planlægning, der er med til at fastholde normen og dens anvendelse, og dermed også vil præge den fremtidige udvikling i sproglige dominansforhold.

Sprognævnsløven udstikker direktiverne for dansk corpus-planlægning. Den formulerer, hvilke retskrivningsændringer Dansk Sprognævn kan foretage på egen hånd, og hvilke der kræver godkendelse i Kulturministeriet og Undervisningsministeriet. Den definerer Dansk Sprognævns opgaver. Henrik Galberg Jakobsen fremhæver at der er tale om en oprydning, dvs. en samling af forskellige cirkulærer og bekendtgørelser, snarere end egentlige ændringer. De konkrete principielle ændringer som loven medfører ift. retskrivningen er principper, der reelt har været fulgt i mange årtier (*Nyt fra Sprognævnet*, 1997/3:2).

Sammen med bemærkningerne til loven formuleres principperne for fastsættelsen af normen for det danske sprog. De retningslinjer der udstikkes ift. optagelse af nye danske ord i sproget bygger på en afvejning af to hovedprincipper, nemlig traditionsprincippet (ifølge hvilket stavemåder fastlægges efter traditionelle danske regler, normalisering) og sprogbrugsprincippet (ifølge hvilket gode og sikre danske sprogbrugere definerer stavemåden). Afvejningen af de to principper afhænger i høj grad af hvorvidt et ord kan betragtes som værende af nyere eller ældre indtrædelse i dansk. Ifølge *Bekendtgørelse om Dansk Sprognævns virksomhed og sammensætning* af 1997, skelnes der klart imellem, hvornår det ene og det andet princip tages i anvendelse:

Et element i traditionsprincippet er princippet om, at fremmedord, der er blevet almindelige i dansk, skrives i overensstemmelse med de regler, der gælder for oprindelige danske ord og ældre låne- og fremmedord i dansk. Dette princip gælder først og fremmest ord fra græsk, latin og fransk og ord dannet af græske latinske og franske bestanddele. Ord fra andre sprog, specielt nyere ord, skrives som hovedregel i overensstemmelse med skrivemåden i det pågældende sprog eller med international praksis (Uddrag af §1, stk 3).

NATIONALSPROGENES OG STANDARDNORMENS SUVERÆNITET

Ud fra disse eksempler på officiel dansk sprogpolitik kan der ikke spores nogen direkte uvilje imod de nyere, herunder engelske, ords indtrængen i sproget. Det nye består i, at man forholder sig overordnet og formelt til dem og således bringer på lov og skrift, hvad der tidligere implicit er kommet til udtryk i de retskrivningsordbøger, Dansk Sprognævn løbende har udgivet siden 1955. Den nye lovgivning giver ikke Sprognævnet "carte blanche til at skalte og valte med stavningen af ordene i det danske sprog" (*Nyt fra Sprognævnet* 1997/3:2). Lovene har ikke ændret ved det faktum, at Sprognævnets arbejde nok er normativt derved at det er her, normen fastsættes, men at denne fortsat langt overvejende fastsættes ud fra en registrering af, hvordan sproget allerede anvendes og ikke ud fra nævnets egen opfindelse af ord og stavemåder. Således er vi langt fra den aktive og udfarende form for corpus-planlægning de franske sprogmyndigheder udøver. Men man har forsøgt at eksplicitere de gældende normer.

Imidlertid kan man også rejse spørgsmålet, om det normaliseringsarbejde der foretages i de franske ministerielle udvalg kan betegnes som en skalten og valten med sproget. Ifølge *Délégation Générale à la Langue Française* (DGLF, der er disse udvalgs koordinerende instans under kultur- og kommunikationsministeriet) er svaret nej. Det er først og fremmest fagtermer der optræder i *Dictionnaire des termes officiels*. Og disse 'nye' termer tages ikke ud af den blå luft, men er produktet af en længerevarende demokratisk proces, der inddrager både fag- og lægfolk. (*Les Brèves*, 2ème trim. 1994). Ifølge DGLF arbejder udvalgene på at undgå kunstige udtryk og voldsomme nyskabelser, man orienterer sig i de allerede eksisterende termer og søger at harmonisere konkurrerende betegnelser. Slutresultatet betegnes som "en veldisponeret konsensus" (ibid.). Følger man denne argumentation kan forskellen mellem dansk og fransk få udseende af en

nuanceforskel: I Frankrig lægger man en større indsats i at registrere de nye termer, og man forholder man sig til dem på en måde, der i højere grad hviler på traditionsprincippet, en tilpasning af termerne til fransk ortografi. Men det er en tilpasning som tager hensyn til sprogbrugerne.

Hvornår en term kan betegnes som en 'fagterm' diskuteres ikke i DGLF's nyhedsbrev, *Les Brèves*. Der findes ministerielle terminologiudvalg under samtlige landets ministerier, og således findes der f.eks. også et "Sportsterminologiudvalg". At visse fagtermer i vidt omfang anvendes også i almindelig sprogbrug kan der ikke være tvivl om. Trækker man særlige eksempler frem kan det være vanskeligt at forestille sig, at disse er taget fra 'det allerede eksisterende': *mercatique* i stedet for *marketing*, *sac gonflable* for *air-bag*. I denne sammenhæng finder jeg det vigtigt at fremhæve, at der ikke er en entydig vilje til at styre sproget og med vold og magt indføre rene franske termer, men at der er forskellige og modstridende sprogholdninger til stede i Frankrig. Som jeg tidligere har nævnt var det netop den paragraf, der havde til hensigt at lovfæste bestemte franske termer, som faldt bort efter Forfatningsrådets censur.

Dansk Sprognævn skal i sit arbejde "tage hensyn til sprogets funktion som bærer af tradition og kulturel kontinuitet og som spejl af samtidens kultur og samfundsforhold" (Sprognævnsløven, Kap.1, §1, stk 3). Trods det meget almene og lidet dansk-specifikke i denne formulering kan den tolkes således, at Sprognævnets arbejde både er ideologisk og pragmatisk begrundet. Dog er der den grundlæggende forskel fra den franske sprogpoltiske diskurs, at man ikke traditionelt har opfattet direkte optagelse af engelske låneord i sproget som en trussel imod tradition og kulturel kontinuitet. Hvis man imidlertid sammenholder de spørgsmål, Herslund og Davidsen-Nielsen for nyligt har rejst i sprogdebatten herhjemme med den stærke modstand som Toubon-lovens bekæmpelse af engelske ord vakte fra flere sider i Frankrig, kan der alligevel findes ligheder i de sprogpoltiske holdninger i Danmark og Frankrig. Ligheden finder man netop i de mangfoldige opfattelser af, hvornår et sprog er truet, og hvordan denne trussel kan eller bør bekæmpes.

En anden lighed er tendensen til at se en modsætning imellem pragmatisk begrundet indgriben (der i denne forståelse bliver noget nær lig med ingen indgriben) over for sproglige tilstande, og ideologisk begrundet (der bliver udlagt som en stærkt styrende, nationalistisk indgriben). Der findes franske pragmatikere og danske sprogideologer, men det er kendetegnende for begge positioner, at der ikke sættes spørgsmålstejn ved nationalsproge-

nes suverænitet og overnormens betydning. Den norskfødte sprogforsker Tore Kristiansen er en af de eneste, der i Danmark har sat spørgsmålstegn ved det monopol rigsdansk besidder i den danske offentlighed (Se f.eks. Kristiansen 1991). Vi er således langt fra det sprogpoltiske paradigmeskifte, som blandt andre Stephen Barbour efterlyser.

OG HVAD KAN VI LÆRE...

Lidt firkantet formuleret kan jeg skelne imellem fire positioner i den danske sprogpoltiske diskurs:

- *De ubekymrede pragmatikere*, der finder enhver form for sproglig indgriben – der gør andet end blot at registrere udviklingen – uhensigtsmæssig og vægrer sig ved i det hele taget at diskutere sproglige dominansforhold.
- *De ubekymrede ideologer*, der mener at retrospektiv sprogplanlægning er hensigtsmæssig og vil fremme den danske overnorms naturlige udbredelse.
- *De bekymrede pragmatikere*, der sætter domænetab og den enkelte sprogbrugers rettigheder og muligheder i fokus.
- *De bekymrede ideologer*, der sætter den direkte engelskpåvirkning på sproget i fokus og ønsker 'et renere dansk'.

Der findes således fortalere både for en mere eksplicit corpus-planlægning og for en mere eksplicit status-planlægning i Danmark. Hvor den tidligere minister for fransk sprog og kultur, Jacques Toubon, betragtede corpus- og status-planlægning som to sider af samme sag, er der i Danmark en tendens til at koncentrere sig enten om det ene eller om det andet. Paradoksalt nok er der i overvejende grad enighed om, at aktiv corpus-planlægning er formålsløs og uhensigtsmæssig – men samtidig er det den form for planlægning, der har de mest eksplicitte rammer at arbejde indenfor. At turde tage diskussionen om domænetab op og på politisk niveau diskutere hvilke funktioner det danske sprog skal og kan udfylde i fremtiden ville være befordrende. Derved ville det danske sprogs potentiale og mulig status-planlægning blive vedkommende emner.

Franske Jacques Toubon ser pragmatisk og ideologisk argumentation som størrelser, der er forenelige. Ganske vist er det de pragmatiske argumenter han fremfører mest eksplicit, men de ideologiske følger lige i køl-

vandet. Ideologisk argumentation er i overensstemmelse med fransk tradition og indskrives sig i opfattelsen af det franske sprog som en ganske særlig ressource med særlige tilknyttede værdier. En sådan argumentationsform ligger os mere fjernt i Danmark, hvad enten vi er bekymrede for det danske sprogs fortsatte tarv eller ikke. De danske ideologer argumenterer således mindre direkte.

Det jeg betragter som den vigtigste 'franske lære' er imidlertid at en løbende debat om sproglige spørgsmål er uomgængelig og påtrængende. Det handler nemlig om meget mere end sprog. Det *kunne* i hvert fald handle om fremme ikke så meget af national bevidsthed som af demokratiske rettigheder. Det *kunne* handle om at opnå en større tolerance og forståelse på tværs af grænser og inden for grænser. Det *kunne* handle ikke så meget om sproget, men om den mangfoldighed af sprog, der flourerer i snart ethvert europæisk gadebillede. Der er al mulig grund til at gå under overfladen og forholde sig til andet og mere end symptomer. Men for at få de mere dybtgående konsekvenser i fokus ville det være befordrende at bringe sprogtilægnelsen, som i denne artikel symptomatisk er henvist til en fodnote, på den sprogpoltiske dagsorden. Både i Frankrig og Danmark er det typisk status- og corpus-planlægning, der diskuteres, mens tilegnelse af kendte såvel som fremmede sprog betragtes som noget andet der ikke rigtig hører hjemme i debatten. Hvis man som Cooper anser planlægning af sprogenes corpus, status og tilegnelse som tre ligeværdige størrelser, hvis indbyrdes forhold må afklares og diskuteres, vil også det at sætte spørgsmålstegn ved overnormens suverænitet blive et uomgængeligt element.

NOTER

1. Indtil for nylig blev det franske sprogs officielle interesser varetaget i "Kultur- og frankofoniministeriet", idag hedder det "Kultur- og kommunikationsministeriet". Også franskmændene følger med tiden.
2. Sprogplanlægning er den mest anvendte term for konkret sprogpolitik, 'the language policy-making'.
3. J.A. Fishman opererer kun med de to førstnævnte kategorier ud fra den logik, at *acquisition planning* hører naturligt ind under *status planning*.

4. I dag er det almindeligt at operere med sprogtilegnelse som et særskilt område. (Se f.eks. Phillipson 1992:86-93). Tredelingen giver mening når man interesserer sig for dansk sprogpolitik, idet planlægning af sprogtilegnelse skiller sig ud ved at have en veldefineret, eksplicit politik som undervisningsministeriet varetager. Der er dog tale om en isoleret politik, der ikke systematisk inddrager overordnede sproglige status- og corpus-spørgsmål.

L I T T E R A T U R

- Anderson, Benedict (1983): *Imagined Communities*. London: Verso.
- Bakmand, Bente (1996): *Frankrig og sproget*. Aalborg Universitetsforlag.
- Barbour, Stephen (1996): Language and National Identity in Europe: theoretical and practical problems. C. Hoffmann (ed.): *Language, Culture and Communication in Contemporary Europe*, Multilingual Matters. 28-47. Clevedon.
- Bekendtgørelse om Dansk Sprognævns virksomhed og sammensætning, af 4. september 1997.
- Bengtsson, Sverker (1968): *La défense organisée de la langue française*. Acta Universitatis Uppsaliensis.
- Berlingske Tidende, 23. juni 1997.
- Bouillon de Culture, 30. april 1994 (Fransk TV-debatprogram).
- Brulard, Inès (1997): The *loi Toubon*: linguistic interventionism and Human Rights. S. Perry og M. Cross (eds.): *Voices of France – Social, political and cultural identity*. 36-46. Pinter.
- Calvet, Louis-Jean (1987): *La guerre des langues et les politiques linguistiques*. Paris: Payot.
- Cooper, Robert L. (1989): *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dansk Sprognævn: *Nyt fra Sprognævnet*, 1997/3.
- Délégation Générale à la Langue Française (1994): *Dictionnaire des termes officiels*.
- Durand, Jacques (1996): Linguistic Purification, the French Nation-State and the Linguist. C. Hoffman (ed.): *Language, Culture and Communication in Contemporary Europe*, Multilingual Matters. 75-93. Clevedon.
- Fishman, Joshua A. (1997): Language and Ethnicity: The View from Within. F. Coulmas (ed.): *The Handbook of Sociolinguistics*. 327-344. Oxford: Blackwell Publishers.
- Fishman, Joshua A., C.A. Ferguson og J. Das Gupta (eds.) (1968): *Language Problems of Developing Nations*. New York: Wiley.
- Gardy, Philippe og Robert Lafont (1981): La diglossie comme conflit: l'exemple occitan. *Langages* 61. 75-91. Paris: Larousse.
- Haberland, Hartmut (1991): Et, to, mange sprog! *Morgenavisen Jyllandsposten*, 27. maj.

- Haberland, Hartmut (1993): Probleme der "kleinen" sprachen in der EG: Beispiel Dänisch. *Heteroglossia* 5. 83-131.
- Haberland, Hartmut og Carol Henriksen (1991): Dänisch – eine kleine Sprache in der EG. *Sociolinguistica* 5. 85-98. Tübingen.
- Hansen, Erik (1991): Sprogpolitik. J.N. Jørgensen (ed.): *Det danske sprogs status år 2001 – er dansk et truet sprog?*. 31-43. Danmarks Lærerhøjskole.
- Hansen, Erik og Jørn Lund (1994): *Kulturens Gesandter*. København: Munksgaard.
- Kristiansen, Tore (1991): Vi har brug for et sprogpolitisk paradigmeskifte. J.N. Jørgensen (ed.): *Det danske sprogs status år 2001 – er dansk et truet sprog?* 9-31. Danmarks Lærerhøjskole.
- Le Monde*, 23. marts 1994.
- Le Monde*, 5. maj 1994.
- Les Brèves*, 1er trim., 1993 (Nyhedsbrev fra Délégation générale à la langue française).
- Les Brèves*, 2ème trim., 1994 (Nyhedsbrev fra Délégation générale à la langue française).
- Libération*, 13. april 1994.
- Loi no 94-665 du 4 août 1994 relative à l'emploi de la langue française.*
- Lovforslag til Lov om integration af udlændinge i Danmark*, fremsat af Thorkild Simonson d. 17. december 1997.
- Lov nr. 428 af 1. juni 1994*, Markedsføringsloven.
- Lov nr. 320 af 14. maj 1997*, Sprognævnsløven.
- Lov nr. 332 af 14. maj 1997*, Retskrivningsloven.
- Phillipson, Robert (1992): *Linguistic Imperialism*. Oxford University Press.
- Phillipson, Robert og Tove Skutnabb-Kangas (1996): Danish scholars and languages of scientific communication. *Rolig* 56. Roskilde Universitetscenter.
- Preisler, Bent (under udgivelse): Engelsk ovenfra og nedenfra: sprogforandring og kulturel identitet. *Dansk Sprognævns debatbog om det engelske sprogs indflydelse på dansk*. Gyldendal.
- Rubin, Joan og Björn H. Jernudd (eds.) (1971): *Can Language Be Planned*. University Press of Hawaii.
- Truchot, Claude (1994): La France, l'anglais, le français et l'Europe. *Sociolinguistica* 8. 15-26. Tübingen.
- Williams, Glyn (1992): *Sociolinguistics: A Sociological Critique*. London: Routledge.